

Vuk'uzenzele

Vha i diselwa nga vha: Sisteme ya Mafhuno na Vhudavhidzani ha Muvhuso (GCIS)

English/Tshivenda

Tshimedzi 2022 Khandiso 1

U khwiniswa ha bada khulwane ya N3 zwi khou maandafhadza Maafrika Tshipembe

■ U khwiniswa ha bada khulwane ya N3 ya u bva Pietermaritzburg u swika Durban zwo thoma nga rhwedzi wa Phando. Tshifanyiso tsho netshedzwa nga vha Sanral.

Vho Owen Mngadi

Vho Mduduzi Jijana ndi muqe wa Disability Empowerment Movement, ine ya vha iñwe ya dzikhamphani dzine dza khou vhuelwa kha masheleni a swikaho R26 bilioni a thandela ya u khwinisa bada khulwane ya N3 i re vhukati ha Pietermaritzburg na Durban kha la KwaZulu-Natal.

Thandela, ine ya khou rangwa phanda nga vha South African Road Agency SOC Limited (Sanral), vha khou ita uri vhoramabindu vha ngaho sa Vho Jijana vha sa sedze mbuelo khavho fhedzi vha sikele na vharwe vhathu mishumo.

Vho Jijana, vhanne vha vha muholefali, vho amba uri khamphani ya vho i shuma u panga tswayo dza badani u bva fha Hilton u swika Pietermaritzburg.

Vho thola vhashumi vha swikaho 13 nahone vho amba uri thandela iyi yo shandukisa matshilo avho zwihi.

"Riñe sa vhathu vhanne vha khou tshila na vhuholefali, ro zwi sumbedza uri na riñe ri na vhukoni, a ri tsha thembelka kha masheleni a mundende. Ri ita mushumo wo lavhelelaho," vha ralo Vho Jijana.

Vho Matekane Tsepoo vhanne vha vha Mulanguli wa Mbekanyamushumo ya Sanral ya bada ya N3 vho amba uri

khamphani yavho yo vhona zwo faneliauri 30% ya mushumo i newe khamphani dzapo dzine dza vha na vhukoni ha mishumo yo fhambanaho. Hezwi zwo bveledza zwikhala zwa mishumo kha mabindu mañku a vhaswa, vhafumakadzi na vharwe vhathu vhe vha vha vho khethululwa murahuni.

"Hu na 108 ya mabindunyaluvi na mabindu mañku ane a khou shuma zwazwino kha thandela dzo fhambanaho," vha ralo vha tshiamba.

Vho Nokuthula Zondi vha Khamphani ya Ingqalabutho Yamalinda Multipurpose Trading vho avhelwa thandela ya nqisedzo ya mavu khathihi na u panga dziphaiphi dza mađi.

Vho amba uri khamphani yavho yo thola vhashumi vhagudeli vha swikaho malo, zwi tshi katela na mañiraiva. Vho Zondi vho dovha hafhu vha ambedzela zwa uri na vhafumakadzi vha na vhukoni sa vhathu vhatshinnani na khamphani yavho i na rekmodo yavhuđi ya zwa nqisedzo ya tshumelo.

"Ri a pfesesa vhudemha tshifhinga khathihi na u kona u swikela zwipikwa zwashu u itela u vhona uri thandela i khou tshimbila nga ngona. Ri khou livhuwa tshothe u newa tshikhala itshi nahone ri fulufhela uri hu tshe na zwinzhi zwi re phanda u itela uri khamphani yashu i aluwe nga ngona

kha levele dza zwa u fhađa," vha ralo vha tshi ambedzela.

Thandela dza ndeme dza Muvhuso wa Lushaka

Vho Matekane vho amba uri vha Durban-Free State-Gauteng Logistics na vha mveledziso ya Mukwita wa Ndowetshumo vha na mugaganya-gwama u anganyelwaho kha R26 bilioni na zwa uri ndi iñwe ya thandela dzo dzudzanywaho dza nqila dza vhuđali dza muvhuso wa lushaka. I ñivhea sa SIP2.

Thandela iyi I do ñandavhudza bada ya N3 nga ñaini dzo vhalaho kha lurumbu lwo livhaho fhethu huthihi, na maiwe mafhande mahulwane a do shandukiswa u itela u khwinifhadza kutshimbile kwa vhuendi.

Tshipida tsha bada ya N3 tshe tsha vha tsho vhaaisala tsho vhanga u tsitsikana ha vhuendi lwa miñwaha yo vhalaho, kanzhisa nga zwifhinga zwine vhuendi ha vha ho ñalesa magondoni zworalo vhuñzhi ha mañori a u endedza thundu a ne a takuwa vhuimangalavha ha Durban a tshimbila kha bada ya N3 o livha Gauteng na kha maiwe mavunđu a wanalaho vhukati ha shango. Ho no ñivha na khombo dza badani

zwi khou bvela phanda kha siatari 2

Grandchicks thriving in poultry

Page 6

Saving lives is all in a day's work for paramedic

Page 7

U vhala Vuk'uzenzele kha vha danulode GOVAPP kha:

ANDROID APP ON Google play Available on the App Store

Vha ñode SA Government kha Google playstore kana appstore

KHA VHA RI KWAME

Webusaihi: www.gcis.gov.za

www.vukuzenzele.gov.za

Tshedimosetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 00083

f Vuk'uzenzele

t @VukuzenzeleNews

Imeil: vukuzenzele@gcis.gov.za

Lutingo: (+27) 12 473 0303

NDI YA MAHALA A I RENGISWI

zwi bva kha siatari 1

dzo vhalaho dzo vhangwa nga vhareili vha majori a u endedza thundu nga u sa thogomela zwavhuđi midzenegani yo khonakhonesaho kha iyo bada.

"Nga nnđa ha u tandulula thaidzo ya u ongolowa ha vhuendi nga kha u ita bada khulwane nga thandela ya u engedza dziñwe lñaini dza bada, u khwinifhadzwa ha boda ya N3 zwi do tñtuwedza tsirakhombo. Midzenga ine ya ofhisia i do bviswa. Mafhande a songo tsireledzeaho a do fhañululwa nga huswa," vha ralo Vho Matekane.

Vha Sanral vho avhela thandela tharu kha kotara ya u fhedzisela ya ñwaha wa 2021, nahone mushumo wa u fhañiwa wo thoma vhukati ha ñwedzi wa Phando na wa Lambamai. Zwipiđa zwine zwa zwino zwono khwinifhadzwa ndi khilomithara (km) dza 19 ya u bva Cato

Vho Mduduzi Jijana na Vho Nokuthula Zondi vhane vha vha vhoramabindu vhe vha wana mushumo vha khou livhuwa thandela ya u khwiniswa ha boda ya N3.

Ridge u swika Dardanells, hune ha ñivheswa nga la ura Umlas Road; tshipiđa tsha no lingana 26.6 km tsha u bva Mafhandeni a Dardanelles u swika Lynnfield Park; khathihi na 30 km ya u bva Lynnfield Park u swika Mafhandeni a Ashburton. Vho Matekane vho ñalutshedza zwa uri SIP2 i do khwathisa vhupuñani na vhuendedzi ha thundu khathihi na mukwita wa vhuendi vhukati ha ñdowetshumo khulwane dza vhuimangalava ha la Afrika Tshipembe, u khwinifhadza tswikelo kha

vhuvhambadzelannđa na vhuñundi kha zwiimisa zwa Durban khathihi na u alusa tshumelo kha mukwita uyo. Vho ambedzela zwa uri thandela iyi ndi tshipiđa tsha Pulane ya Mveledziso ya Lushaka ya u swika nga ñwaha wa 2030 na Pulane khulwane ya Vhuendi ha Lushaka ya u swika nga ñwaha wa 2050 khathihi na u tikedza muvhuso kha Pulane ya u Vhuedzedza na Mvusuludzo ya Ikonomi. Nga maitele aya, muvhuso u khou lwisa u bveledza sisiñeme ya vhuendi ine yo

fanela zwine vhadzulapo vha la Afrika Tshipembe vha ñoda zwone na u thusa vhatu vhane vha shaya masheleni musi vha tshi ñoda u diendedza. Vho Matekane vho ambauri khwinifhadzo idzi dici do dzhia miñwaha ya malo u swika kha ya 10 uri dici khunyeledzwe nahone vha do vhone uri u valwa ha dzibada zwiitwe nga ndila ya khwiñe. Vho dovha hafhu vha ambedzela zwa uri vhañreili vha zwiendedzi vha do dzulela u ñivhadzwa nga ha u tsitsikanya dzibadani khathihi

na zwa uri vhaofisiri vha tshumelo ya badani vha la KwaZulu-Natal vha do thusa kha u langula vhuendi.

Vha Sanral vha humbela vhareili vha mimodoro uri vha ñhogomele zwiga zwoñhe zwa ngeletshedzo magondoni, vha flungudze luvhilo musi vha tshi swika fhethu hune ha khou lugiswa bada khathihi na u humbulela vhañwe vhashumi vha boda.

Ngoño ino takadza

Ñwedzi wa Vhuendi u pembelelwa nga ñwedzi wa Tshimedzi. Uno ñwedzi, vha Muhasho wa Vhuendi khathihi na zwiimisa zwawo, sa Sanral, vha do ñivhadzwa nga ha thandela na mbekanyamusho dzavho kha masia a zwa ñivhavhufuhfhi, vhuendi ha lwanzenhi, vhuendi ha lushaka na dzibada.

Zwikambi zwi a vhaisa mutakalo wa ñwana we vha dihwala ngae

Vhafumakadzi vha vhañreili vha fanela u vha na vhuñifhinduleli ha u sa nwa nga uri zwikambi zwi vhangatshiimo tshire tsha thithisa mvedezo ya kusikelwe kwa ñwana.

Izwi zwo ambiwa nga Mufarisaminista vha Muhasho wa zwa Matshilisano, Vho Hendrietta Bogopene-Zulu, vhe zwenezwino vha thoma mbekanyamushumo ya 9-9-9 Foetal Spectrum Disorder (FASD).

Tshipikwa tshuhulwane tsha vhurangeli uvhu ndi u tñtuwedza zwitshavha kha u tsireledza vhana vhangwa a vhatu bebiwa nga kha u pfumbudza vhatu, nga maanda vhañfumakadzi vho dihwala, nga ha khombo ya u nwa zwikambi musi vha vhañreili kana vha tshi khou mamisa.

"Ndi zwa ndeme vhukuma kha vhañfumakadzi vho

ñihwalaho na avho vhane vha tama u beba vhana vha re na mutakalo wavhuđi uri vha si nwe zwikambi. Tshinyalo ine ya vhangwa nga FASD ndi ya vhutshilo hoñhe nahone a i na phodzo, na uri vhane vhane vha bebiwa na nyimele iyi vha vha na thaidzo dza muvhili na muhumbulo," vha ralo Mufarisaminista Vho Bogopane-Zulu kha muñshumo wavho wa u thoma.

Vho dovha hafhu vha ambedzela zwauri shango la Afrika Tshipembe li ñivhelwa u vha na thaidzo ya u nweswa ha zwikambi, hu ne la vha kha tshiimo tsha ñthesa sa mañwe mashango a no ñivhelwa zwa u nweswa ha zwikambi ñifhasini ñotho.

Mufarisaminista Vho Bogopane-Zulu zwenezwino vho dalela zwipiđa zwo fhambanaho zwa shango, vha tshi khou pfumbudza vhañfumakadzi nga ha khombo dzine dza vhangwa nga u nwa zwikambi arali u

muimane sa tshipiđa tsha fulo la 9-9-9 FASD.

Musi vha ngei Boitekong vhuponi ha Rustenburg vunduni la Devhula Vhukovhela, vho ñalutshedza vhadzulapo zwa uri levele dza u tambudzwa ha zwikambi tshikolobulasi itslo zwo kalulesa.

Mufumakadzi o dihwala lwa miñwedzi miña nahone ane a vha mudzulapo wa Boitekong, Basetsana Tlanglang (28), we a vha tshipiđa tsha mafulo ayo, o ambauri o litsha u nwa zwikambi nga murahu ha musi a tshi

wanulusa uri o dihwala na uri u katni maitele a u toliwa na u wana mafhungo nga ha vhuimane hawehanefo kiliniki ya tsini. O humbela vhañreili vhañfumakadzi vho dihwala vha vhañreili vha dihwala na u shumisa zwidzidzivhadzi.

Mufarisaminista vho kaidza zwauri a huna dzilafho la malwadze ane a vhangwa nga u nwa zwikambi u muimane - vho khwathisedza zwauri ndila ya khwiñesa kha u thivhela malwadze ayo ndi u sa nwa zwinwiwa zwi re na

tshikambi musi vho dihwala. Vho tñtuwedza vhañfumakadzi vho dihwala vha vhañreili vha khou kundelwa u tñtshela zwikambi vha dalele kiliniki i re tsinisa navho uri vha wane thuso.

USAnews.gov.za

Vho vha vha tshi zwidivha?

Dziñwe dza tsumbadwadze dza foetal alcohol syndrome kha ñwana dici katela zwitevhelaho:

- Tshifhauwo tshi songo vhumbeaho zwavhuđi
- Thaidzo ya u kundelwa u guda
- U kundelwa nga u tandulula thaidzo, pfananyo na zwikili zwa matshilisano
- U vha na swili
- U sa vha na mikhwa
- U sa kona u futelela

"ZWINO NDI TSHIFHINGA TSHA URI ROTHE RI SHUMISANE HU U HULISA VHO NELSON MANDELA NA U FHATA AFRIKA TSHIPEMBE LISWA LA KHWINÉ LA VHATHU VHO THÉ."

Muphuresidennde Vho Cyril Ramaphosa

#SendMe

KHA VHA ITE URI VHUMATSHETO HAVHO VHU SHUME KHWINÉ RI GUDA KHA VHO MADIBA

Nndwa ya u netshedza Afrika Tshipembe tshifhañuwo tthiswa tsha muthu

Nga ja 12 Khubvu medzi 1977, Vho Stephen Bantu Biko vho lovhela tshiñokisini vhe dzhele fhala Dzhele ya Vhukati ya Piñori. Tshirunzi tsha muthu, mutheo we wawha u vhudzivhani ha mbilu yavho ya u lwela mvusuludzo ya vharema, vho dzimiwa thone.

Uya nga maipfi a ramilayo wa muña Vho Sydney Kentridge, "lufu lwavho lwo vha lu tungufhadzaho nahone vhe vhothe vho eñela kha thovho ntha ha tombo nga ngomu dzhele."

Hezwi zwi kha ñivha tshiko tsha masindambilu nga murahu ha miñwaha minzhisa yo fhiraho, u humbula uri Vho Steve Biko vho vha vha tshi tou vha na miñwaha ya 30 fhedzi musi vha tshi lovha. Vho vhulawa nga tshifhinga tsha musi vhe matñakheni a vhutshilo havho nga avho vhe vha ofha maanda na mihumbulo yavho ya u ñivhofholola khathihi na nungo dza u vusuludza vhuvha na tshirunzi zwa vhanna na vhafumakadzi vha vharema.

Vhutshiloni havho hothe a vho ngo vhuya vha vhona zwe vha vha vha tshi zwi vhidza 'muñene u penyaho', muloro wa vhukuma wa vhuthu. Musi vha tshi ñiwala nga ha kuhumbulele ukwu, vho amba uri: "Nga murahu ha tshifhinga ri ño swika kha tshiimo tshire la Afrika Tshipembe la ño netshedza mpho khulwanesa – ya tshifhañuwo tsha muthu."

Musi ri tshi wana mboñholowo yashu nga 1994, ro pfesesa uri pfanelo ya u khetha yo vha itshi tou vha ñiwe ya nndwa yashu ya u lwela tshirunzi tsha muthu. Nga murahu ha miñwaha ya fumbili malo ri kha mboñholowo, ri kha ñi livhana na khaedu nnzhisa, u fana na vhushai, u shaea ha misumo khathihi na u savha ha ndinganyelo.

Nga ññhani ha zwenezwo, ri dzulela u kundelwa u vhona lwendo lwe ra tshimbila lwone kha u netshedza mutheo wa Ndayotewa yashu zwe zwavha zwi zwone zwo hwalaho mihibulo na pfanzo dza Vho Steve Biko.

Nga ñiwa wa 1977, muvhuso wa tshiñuhu wo vhulaha murangaphanđa washu we avha atshi sumbedza uvha na vhmatshelo nga u mu dzima zwiliwa, mañi khathihi na mishonga zwe avha a khou zwi ñodesa nga ññhani ha u rwiwa lwa tshiñuhu nga mapholisa a tshiñalula.

Nga murahu ha miñwaha ya fumbili, kha khañhulo ya 1977, Khothe ya Ndayotewa yo amba zwa uri u swikeela ndavhelelo dza pfanelo dza mudzulapo muñwe na muñwe khathihi na u swikeela pfanelo dza zwa matshilisano na ikonomi zwi tou khwañhisedza lushaka lwa demokirasi lu no khou lwela u vhulunga tshirunzi tsho lozweaho.

Kha la Afrika Tshipembe ñamusi, ri khou isa phanđa na u shuma u lwela pfanelo dza mudzulapo wa Afrika Tshipembe muñwe na muñwe uri vha kone u tshila vhutshilo ha khwiné vhu si na malwadze, ñala na u dzimiwa zwithu. Mivhuso nga u tevhekana hayo ya demokirasi yo

tevhedzela milayo ya u tsireledza tshirunzi tsho lozweaho tsha vhathu vhashu vhanzhi nga u netshedza pfunzo, ndondolo ya mutakalo, dzinndu khathihi na tshumelo dza ndeme. Kha la Afrika Tshipembe ñamusi, pfunzo ya khwiné ndi pfanelo ya ndeme. Muvhuso wo tou fombe kha mveledziso ya vhana vhañuku, nga u tikedza mvelelo dza ngudo dza vhana vhashu vhañuku, wa dovha wa netshedza magavhelo nga kha mbekanyamushumo ya u netshedza zwiliwa zwikoloni u vhona uri vhagudiswa vhaswa vha swikelele zwa khwiné khavho.

Nga kha Tshikimu Tsha Lushaka Tsha Masheleni a u Thusa Matshudeni na dziñe thikedzo dza muvhuso, vhaswa vha zwigidi vha Afrika Tshipembe ubva miñani yo fhambanaho vho kona uvha madokotela, vhoramlayo, vhadededzi, vhorasaintsi, dziañhizene na vhabindudzi.

Muvhuso u tikedza vhashai khathihi na vhazulapo vho dziedzeaho nga kha tsireledzo ya matshilisano yo khwathaho na u netshedza tshikhala zwa mushumo nga kha mbekanyamushumo dza tshitshavha dza u sika mishumo.

Kha la Afrika Tshipembe musi ñla wa tshiñalula je Vho Steve Biko vha lovha khañhulo, pfanelo dza u amba dzo vha ñi siho nahone u ñidzhenisa kha zwa polotiki zwo vha zwi tshi ita uri vhathu vha farwe kana vha ñangana na zwi no vhavhesa.

Kha la Afrika Tshipembe ñamusi, vhaswa vhañku lingana na zwe Vho Steve Biko vha vha vhe zwone kale na vhañuku khavho vha vhudzivhani ha u lwela zwithu zwi re tsini navho, nahone vha a kona u dzu-

dzanya usa tambudzwa kana u pandelwa.

U amba wo vhofholowa na u disendedza tsini na zwine wa funa, pfanelo ya u gwalaba khathihi na pfanelo ya ndinganyelo phanđa ha mulayo ndi dza rothe.

Sa shango, ri bva kulesa kha u swikeela tshirunzi tsha muthu, mutheo we Vho Steve Biko vha u pembelela. Honeha, hutshe na zwinzhi zwine ra kha ñi tea u zwi ita. Musi ri sina mishumo, ri sina dzinndu, muñagasi kana mañi, ri sina mavu, ri sina zwikili kana zwikhala, vhazulapo vha dzimilioni vha la Afrika Tshipembe vha tshe vha kha ñi kundelwa u wana vhutshilo vhune vha khou vhu ñoñda na u vha tea.

Ndi ngazwo muvhuso utshi khou shuma na vhashumisani kha zwa matshilisano u fhata ikonomi ya ñhanganelano, u sika mishumo, u konisa mabindu ura aluwe na u lwa na vhushai khathihi na ñala.

Musi ri tshi sedza vhutshilo ha Vho Steve Biko na zwe vha sia, ri humbula khuwelelo yavho ya ndeme kha vhathu kha u fhata mboñholowo yavho vhone vhañke.

Khuwelelo hei ikha ñivha ya ndeme u fana na zwe yavha I zwone kale.

Ri tea u sedzesu kha u tandulula khaeddu u itela u bveledza lushaka lwo vhofholowaho tshothe nahone lu linganaho. Rothe ri khou tea u tama tshipida nga u shumisa pfanelo dza ndeme dza kha Ndayotewa u fhata Afrika Tshipembe ñi sina vhushai na ñala, ñi songo bvelelaho, vhutshinyi na khakhathi.

Sa zwe Vho Steve Biko vha sumbedzisa, kha ri matshe ri tshi ya phanđa ro khwañha khathihi na u ñifunga kha ndingedzo dzashu dza vhuthu ho teaho.①